

Otomar
DVOŘÁK

Josef Pepson
SNĚTIVÝ

Nakladatelství
ČS

SKRYTÁ KRÁSA ČECH

Tipy na cesty za opomíjenými skvosty

Otomar Dvořák
Josef Pepson Snětivý

SKRYTÁ KRÁSA ČECH

Tipy na cesty za opomíjenými skvosty

Otomar Dvořák
Josef Pepson Snětivý

SKRYTÁ KRÁSA ČECH

Tipy na cesty za opomíjenými skvosty

Fotografie na přední straně obálky:

Krajina kolem kostela sv. Petra a Pavla v Byšičkách (Jiří Fišar)

Fotografie na zadní straně obálky:

Na věži hradu Žebrák (Matyáš Bernard Snětivý)

Chebský hrad, kaple sv. Martina, Erharda a Uršuly (Jiří Fišar)

Copyright © Otomar Dvořák, www.otomar-knihy.webnode.cz, 2016

Copyright © Josef Pepson Snětivý, www.pepson.cz, 2016

Editor © Josef Pepson Snětivý, 2016

Photographs © Jiří Fišar, Josef Pepson Snětivý,

Matyáš Bernard Snětivý, 2016

Cover & Layout © Nakladatelství ČAS, Alena Šulcová Laňková, 2016

© Nakladatelství ČAS, www.nakladatelstvicas.cz, 2016

ISBN 978-80-7475-163-9

Vážení milovníci všeho krásného, nevšedního a tajemného,

přijměte pozvání na cestu za skrytými krásami Čech. Naše země je památkami i přírodními krásami obdařena v míře, jakou jí může většina států světa jen závidět. Jsme si jisti, že mnohé z nich znáte a že vás jejich půvab přitahuje stejně jako nás – jinak byste ostatně po knize, kterou právě držíte v ruce, asi nesáhli.

A právě proto bychom chtěli rozšířit váš obzor o něco, co není vidět na první pohled, co není k přečtení ve většině průvodců, co člověka, ohromeného krásou známé památky či pozoruhodného přírodního jevu, nenapadne... O místa, která jsme navštívili s kamerou – a s očima a srdcem otevřeným... Zkrátka o skrytou krásu Čech. Buď skrytou doslova (a jen místy vystupující na povrch), jak je tomu v kapitole o zázračných pražských studánkách, již naše vyprávění začíná. Nebo „pouze“ upozaděnou tím, že jde o oblast, která nepatří mezi obvyklé turistické cíle – a přesto nabízí netušeně zajímavá místa. Zde se jedná třeba o erbenovské Podzvičinsko, jen zdánlivě nezajímavou část Mladoboleslavska... Jindy vám zase ukážeme, že zajedeme-li si na výlet do Koněpruských jeskyní, které si to bezesporu zaslouží, odmění nás i okolní krajina, nabízející mnohá tajemství a skryté hrozby...

Jakousi výjimkou – ale jen na první pohled – se pak může zdát pozoruhodné město Cheb. Věříme, že mnozí z vás se už pokochali jeho krásou. My jsme si však vytkli cíl proniknout trochu hlouběji do jeho nesčetných půvabů (a díky ochotě místních představitelů jsme k tomu dostali možnost). Stejně tak zazní námitka, že dvojhradí Žebrák – Točnick není neznámým turistickým cílem. Souhlasíme – avšak i tady jsme se ponořili hlouběji, než jak je v knižních průvodcích či během

prohlídek obvyklé (už proto, že jeden z nás tu strávil dětství a zdejší kraj objevuje v podstatě dodnes). Vaše nová návštěva těchto hradů tak může být obohacena o vědomí dříve netušených souvislostí a faktů.

Věříme, že vás tento soubor tipů zaujme, byť si – už s ohledem na rozsah knihy – nemůže klást za cíl obsáhnout všechny krásy naší země, které jsou opomíjeny. Berte jej coby první pozvání k mnoha cestám, jejichž cíle si stanovíte i vy sami, bez nás. A jako inspiraci k tomu, jak se dívat kolem sebe (a vidět to, co očím spěchajícího turistu zůstává skryto). Nepochybujeme, že jsme s vámi v tomto ohledu na stejné vlně, a uvítáme vaše náměty či připomínky. I díky nim pak třeba vzniknou mladší bratři této publikace.

Šťastnou cestu a spoustu zážitků vám přeji

Otomar Dvořák (otomar.dvorak@gmail.com)

a

Josef Pepson Snětivý (pepson@pepson.cz)

Zázračné pražské studánky

Na území Prahy pramení skoro tři sta pramenů. Každodenně tady vyteče na povrch neuvěřitelných dvacet milionů litrů vody. Tedy skoro dvacet litrů denně na jednoho Pražana. A mnohé z těchto pramenů jsou považovány za léčivé, ba přímo zázračné, u některých v minulosti dokonce existovaly skvěle prosperující lázně. Možná vás to překvapí, ale Praha bývala počítána mezi lázeňská města! Ale i obyčejné prameny kdysi sloužily jako cenný zdroj vody pro obyvatele okolních čtvrtí a bývaly na ně napojovány první místní vodovody. Dvacáté století přineslo devastaci pražských pramenů; mnoho jich zaniklo, vyschlo, jiné byly ukryty do kanalizačních stok jako „zbytečná“ a městskému provozu překážející voda. Jenže studánky nemají jen význam praktický, jsou duchovním fenoménem – a pro město nedílnou součástí jeho ochranného genia loci.

Vydali jsme se s kamerou po stopách pražských studánek. Horký letní den byl jako stvořený k výpravě za studenou, zurčící vodou. Podle údajů hydrologů a starousedlíků jsme si do plánu Prahy zakreslili umístění těch nejvýznamnějších pramenů; o většině z nich jsme neměli ani tušení, jak dnes vypadají. Čeká nás nefunkční pumpa na nároží rušné ulice, kopřivami zarostlá mokřina na periferii, kašna v městském parku, bazén v zahrádkářské kolonii, barokní nádržka uvnitř kaple, nebo dřevěný lesní přístřešek, udržovaný a čištěný skupinou nadšenců? Každá z těchto možností se nabízela, když jsme se blížili k určenému cíli.

VYŠEHRADEK

Putování za tajemstvím pražských pramenů jsme zahájili na bájném Vyšehradě. Pověsti hovoří o Libušině jezírku, nad nímž kněžna pronášela své věštby. Zůstala po něm nějaká stopa? Prohlížíme si v parku u vyhlídky rumpál rekonstruované středověké studny; voda na dně téhle šachty, vylámané do tvrdé skály, je ovšem povrchová, stahuje se sem po deštích. I další vyšehradské studny jsou vlastně cisterny.

Rytina zachycující Vyšehrad v roce 1420

Přímo na hraně vyšehradské skály můžeme pozorovat zříceniny obdélné stavbičky s velkým oknem, která odvázně stojí nad puklinou, spadající přímo Vltavy. Říká se jí Libušina lázeň. Podle pověstí se v ní kněžna oddávala rituálním koupelím s náhodně vybranými milenci a po dokončení obřadu je obětovala bohům – zkrátka, když se jich dost nabažila, svrhla je otvorem v podlaže do hluboké vltavské tůně. Je zajímavé, že tato lidová pověst dělá z národního symbolu jakousi sexuální démonku, skoro by se dalo říct obdobu

„čachtické paní“. Ovšem tajemná stavbička, jejíž zbytky tolik dráždily fantazii Pražanů, má mnohem prozaičtější původ. Předsunutá obranná bašta byla postavena ve 14. století za vlády Karla IV. a sloužila mimo jiné i jako středověký výtah: zásoby pro hrad se přivázely po řece na člunech a pomocí kladkostroje byly sudy a pytle vytahovány na laně nahoru do věže. Ušetřila se tak dlouhá cesta, obcházející celý vrch.

Za skutečnou Libušinou lázní se musíme vypravit mimo areál Vyšehradu.

Jezerka

Koho z návštěvníků parku na Jezerce a zdejšího populárního divadla by napadlo, že vstupuje na mystické místo, do posvátného pohanského háje, jemuž se ještě před dvěma sty lety říkalo Libušin háj? Mezi kořeny prastarých dubů, na nichž byly navěšeny obětní předměty, prýštilo několik posvátných pramenů. Představu dávno zaniklého háje si vyvoláváme pod věkovitým platanem, jedním z nejstarších v Praze. Původně rostl u barokního hospodářského dvora Šustrovka, o němž jsou záznamy od 17. století; v druhé půlce 19. století se tady přestaly chovat ovce a statek se proměnil v oblíbenou výletní restauraci. Byla spojována s pověstmi o Libuši a přejmenována podle památného pramene na Jezerku. Krásně upravená studánka s dřevěným přístřeškem se nacházela přímo v bývalé zahradě dvorce, která byla upravena k letnímu posezení s občerstvením, hudbou a tancem. Uprostřed louky býval taneční parket a v protějším svahu byla dokonce postavena speciální zděná terasa pro hudebníky. Přepad ze studánky vtékal do malebného rybníčku, porostlého lekníny.

Později se restaurace změnila v pomocné studio Československé televize, skladiště – a dnes tady kromě obnovené

restaurace sídlí divadlo Jana Hrušínského. Studánku už neuvidíme, skrývá se v potrubí, ale její přepad, tekoucí krátkým potůčkem, dosud napájí parkový rybníček. Ten je už mnoho let vypuštěný a jeho dno pokryté blátem a zeleným slizem nepůsobí příliš vábně.

Stéká sem také voda od významnějšího, výše položeného pramene, od skutečné Jezerky, jejíž jméno si restaurace bezostyšně přivlastnila. K němu se vydáme stoupající parkovou cestou po dně zahloubeného údolí.

Kdysi to tady ovšem nevyhlíželo tak úpravně, ještě ve středověku byste v těchto místech narazili na drsnou divočinu. Svahem dolů k potoku Botiči klesala velmi strmá rokle s prudce zurčící bystřinou. Terénní zlomy byly později vyrovnány navážkami a krajina „zkrocena“. Konečnou parkovou tvář však tohle místo dostalo až v padesátých letech 20. století.

Naše cesta končí na malém náměstíčku s parčíkem a dětským hřištěm. Kolem hřmí auta; z přírody jsme zpátky v městském ruchu. Dovedete si představit, že stojíme uprostřed tajemného močálu? Ještě před sto lety se tady, na vrcholu rokle mezi zahrádkářskými koloniemi, rozkládala rákosem zarostlá mokřina a v ní rozpadlé zbytky kamenem vyzděné podlouhlé nádržky, které se říkalo Libušina lázeň. Také je známa jako Jezerka. Už ve 12. století odtud vedl první vodovod na území Prahy, voda tekla potrubím z borových kmenů až na Vyšehrad.

Co mě ovšem velmi zaujalo, to jsou záznamy vyšehradské kapituly z roku 1388, v nichž si kanovníci stěžují, že u vyzděného jezírka na Pankrácké pláni pořádají místní obyvatelé pohanské „veselie“ – obřadní tance v maskách a rituální koupele. Název Na Veselí stále nese přilehlá ulice; je pozoro-

ruhodné, jak generační paměť udržuje povědomí o tradicích určitého místa. Navzdory nelibosti kanovníků vyšehradský rychtář vedl u pramene Jezerky každé dva roky soudy nad provinilci. Podle prastarých tradic se u zdejšího jezírka dokonce konávala volba českých pohanských knížat, jejíž součástí byla i obřadní koupel, jakási obdoba křesťanského křtu.

Dnes se tady mohou veselit pouze děti. Na místě zasypané Libušiny lázně spatříme houpačky, prolézačky a pískoviště. A možná je v tom něco symbolického...

Libušinka – Topolánka

Starousedlíci nás však ujistí, že Libušin pramen stále existuje, že ještě před pár desítkami let si k němu chodívali se džbánky pro vodu, která byla léčivá, snad přímo zázračná! Podle jejich rad se vydáváme do podolských svahů, klesajících k Vltavě. Konečně se ocitáme v ulici Na Topolce. To zní velmi nadějně. Kdysi totiž celou tuhle stráň pokrývala proslulá vinice Topolka. Říkávalo se jí tak kvůli několika vlašským topolům, jejichž štíhlé jehlace dominovaly viničním terasám.

Ale kde hledat studánku? Nezbývá, než se zeptat kolemjdoucí paní. Ta nám ochotně ukáže na úzké schůdky, klesající prudkým svahem mezi zahradami a domovními zdmi. Je to pěší spojka mezi ulicemi Na Topolce a níže ležící ulicí Ve svahu. Vpravo od romantických schůdků spatříme pod převislou vrbou vyzděný taras, ze kterého tryská jiskřící proud vody. Konečně pořádný pramen! A příjemně studený. Napít jsme se však neodvážili.

Je to další vývěr z kdysi velmi bohatého prameniště na Jezerce. Tenhle pramínek u bývalé vinice Na Topolce patří k těm menším a bohužel je částečně znečištěný. Pronikají

do něj splaškové vody z kanalizace, což je ohromná škoda, protože jde o léčivou minerálku s vysokým obsahem síranových solí; spatříme v ní perlení bublinek kysličníku uhličitého a dokonce se říkalo, že je mírně radioaktivní. Zdejší vodu prý užívala kněžna Libuše, aby se dostala do věšteckého transu, proto se také prameni říká Libušinka; její pravidelné pití údajně podporovalo dlouhověkost. Do roku 1955 býval nad studánkou dřevený přístřešek a voda odtékala svahem v podobě potůčku. Později toto místo zpustlo. V roce 1976 se část podmáčené stráně sesula a poté byl pramen upraven vyzděním do dnešní podoby a okolí parkově upraveno.

PRAŽSKÝ HRAD

K Vyšehradu nedílně patří protilehlý Pražský hrad. I ten je mysticky spojován s vodou, vždyť i samotný tvar vrchu přirovnává Kosmas k „mořskému vepří“ čili delfinovi. A všichni staří kronikáři se shodují na tom, že z posvátného vrchu tryskal mocný pramen, jenž stékal v kaskádách do oblasti dnešní Malé Strany a vytvářel někde v místech dnešního Malostranského náměstí rozsáhlou, rákosím zarostlou mokřinu. To už si nedovedeme příliš představit. Podmáčená stráň také trpěla častými sesuvy, a proto už od středověku zaznamenáváme snahu hradní prameny regulovat. Stará, opukovými kvádry vyzděná studna se skrývá pod dlažbou nádvoří před jižní stranou chrámu sv. Víta. Se zdejším pramenem zřejmě souvisel knížecí stolec, upravená skalka, do níž bylo vytesáno sedadlo pro obřady nastolování knížat, a pahorek Žiži, na kterém hořel posvátný oheň. Celý prostor byl oddělen přírodní roklí, jež přetínala hradní vrch napříč a kterou odtékal

přepad z pramene. Přes rokli vedla dřevěná lávka. To vše zmizelo pod terénními úpravami, které z hradního nádvoří vytvořily rovnou plochu. Místo, kde pramen kdysi tryskal na povrch, nám připomíná už jen proslulá kašna s gotickou sochou sv. Jiří. Dnes je voda odčerpávána do hradních studní. Několik vývěrů se také nachází v Jelením příkopu.

PETRÍN

Velká vodní mystéria jsou spojována s protilehlým vrchem Petřínem. Ten díky svému geologickému složení z pískovců a opuk nasává vodu jako houba, a ta z něj prýští na všechny strany, jako by se neustále potil. Podmáčení způsobuje neustálé sesuvy, s nimiž je nutno bojovat důsledným odvodňováním a zpevňováním svahů. Všichni vědí, jak před pár lety posuny svahu poničily dráhu petřínské lanovky.

Pojďme se podívat na několik tajemství „vodního kopce“.

Strahovská štola

Vyšplháme strmými cestičkami do horní části zahrady Kinských, mineme pravoslavný dřevěný kostelík sv. Michala a zadýchání staneme na břehu romantického Horního jezírka. V jeho západní části, z trubky skryté v uměle sestaveném kamenitém břehu, do něj tryská silný proud vody. Odkud se bere? Odpověď máme na dosah. Na druhé straně cesty, asi šest metrů od břehu jezírka, spatříme ve svahu portál s uzavřenými kovovými vraty. Podle některých historických záznamů to byl původně důl, v němž měšťan Josef Záhora ve 40. letech 19. století těžil uhlí. Petřínské uhlí však nemohlo svojí kvalitou konkurovat nově objeveným ložiskům

na Kladně, a tak zde těžba postupně zanikla. Největším problémem však bylo zaplavování dolu spodní vodou, která se musela neustále odčerpávat. Strahovská štola sloužila jako „dědičná“, tedy odvodňovací. Po zřízení Kinského zahrady byla využita k napájení okrasných jezírek a vodopádů. Je dlouhá 287 metrů a zachycuje i další petřínské a strahovské prameny, které do ní byly staženy k době, kdy se plánovalo, že bude zdrojnicí vodovodu, jenž bude zásobovat vodou celý Smíchov. Těch pramenů je údajně dvacet!

Když pokračujeme po Vyhlídkové cestě od jezírka k ulici na Hřebenkách, spatříme vstupy dalších štol, níže pod svahem dokonce vodojem se znaky benediktinského opatství, jenž zřejmě zásoboval vodou ženský klášter sv. Gabriela na Smíchově.

Železitá štola

Asi 200 metrů od Horního jezírka v prudkém svahu pod Vyhlídkovou cestou prozkoumáme zajímavou štolu. Do té se dá i nahlédnout, protože je uzavřena železnou mříží. Je široká pouhých 35 centimetrů. Průzkumníci, kteří dovnitř pronikli, popisují, že hlouběji se chodbička dělí na dvě větve, ta boční je zazděná cihlovou stěnou. V zadní části je štola tesaná ve skále a ze stropu visí zajímavé limonitové krápníky, na nichž přechází zelená barva do rudé. Stěny jako by byly pokryty rzí, také na dně štoly se sráží krvavě zbarvená kaluž. Je to důkaz, že jsou tady z pískovce vyplavovány sloučeniny železa. Silně železitá voda, používaná k lékařským účelům, vytékala kdysi z trubky před portálem, ale dnes je pramen vyschlý.

Petřínka (Hřebenka)

Na jižním svahu Petřína, na západním konci Kinského zahrady při ostré zatáčce ulice Na Hřebenkách (nedaleko Strahovského stadionu), spatříme zajímavou stavbičku. Přírodní prohlubeň čočkovitého tvaru je vydlážděna, na její dno sestoupíme po třech schůdcích. Čelo proti svahu tvoří prohnutá zídka z opukových desek, ze které vystupuje trubková růžice. Z ní kdysi tryskala výborná voda do žulové nádrže a mizela v odpadním potrubí.

Podle pověstí sloužila za dávných časů studánka Petřínka k osvěžení pastýřům, kteří na strahovských pláních pásli ovce; voda tehdy tekla dřevěným žlabem. Okolí tenkrát bylo ovšem mnohem divočejší než dnes, vystupovala zde spousta balvanů a rozervaných pískovcových skalek. Jejich nepatrný zbytek je níže ve svahu chráněn jako přírodní památka; erozí rozhodané pískovcové útesy tam tvoří jakési miniaturní „skalní město“, nazývané Petřínské skalky. Podle pověstí se u studánky zjevovala tajemná bílá paní, snad ochranný duch pramenů. I ten zdejší byl považován za léčivý, tvrdilo se, že má „kamencovou vodu“, která pomáhá při bolestech v krku.

V 70. letech minulého století byla prohlubeň kolem studánky vyzděna, v roce 1987 byl prostor upraven na odpočinkové a vyhlídkové místo, odkud se můžete kochat panorámatem Nového Města, Pankráce a údolí Botiče. Na žulovém hranolu na pravé straně studánky byla tehdy postavena socha dívky, zvané Petruška. Tu už neuvidíme, neboť, jak je v Čechách „dobrým“ zvykem, někdo ji ukradl. Také celý areál je značně omšelý a poznamenaný vandaly. A voda teče čím dál míň, spíše jen „odkapává“. Pramen byl patrně „stržen“ při výstavbě Strahovského tunelu.

PRAMENY A TŮNĚ NOVÉHO MĚSTA PRAŽSKÉHO

Naše další cesta vedla místy, kde názvy ulic Na Louži, Rybníček, V Močále nebo V Tůních naznačují, že tady muselo být kdysi pořádně mokro. V současné době tomu nic nenasvědčuje. Pod Novým Městem, založeným králem Karlem IV., zmizel původní členitý reliéf terénu; ani si neuvědomujeme, že ulice vede z kopce nebo do kopce, mnohé srázy se ztratily ve dvorech, většina prohlubní byla zavezena, jen občas nás překvapí nějaká vyzdřená terasa, propojená schody s výše vedenou ulicí, nebo překvapivý „sešup“ do jámy (např. příznačná ulice V Jámě). Musíme hodně napnout fantazii, abychom si na těchto místech představili divoce rozeklané skály, srázné rokle a hluboké strže.

Archeologové ve spolupráci s geology zjistili, že nejstarší osady vznikaly mimo dosah záplav a pobřežních močálů, na vysoko položené terase, zakončené ostrým křemencovým hřebenem, který se táhl od Skalky na Slovanech a Zderazu severovýchodním směrem přes dnešní Lazarskou, Školskou a Opletalovu ulici k Bulharu a přes Hrabovku pod Vítkovem až do Karlína. Po celé délce tohoto skalního zlomu vyvěrala spousta vydatných pramenů, tvořících krátké potůčky, jež směřovaly k Vltavě. Stopy některých z nich se objevují při stavebních pracích v podobě typických pruhů naplaveného šterku. A některé dokonce dodnes existují, aniž o tom víme, odtékají totiž kanalizací, takže nic nenarušuje ulice, které by jinak musely být plné lávek a můstků.

Tajemný Rybníček

Celá síť pramenů, vlastně jakési močálovité luční pramenišťe, napájelo několik tůní a rybníčků ve starobylé osadě Rybníček. Soudí se, že to byla vedle Jezerky jedna z nejvýznamnějších pohanských svatyní, kde se uctívala vodní božstva. Na pahorku mezi rybníčky se nacházelo obětiště; pověsti říkají, že se tu podnes zjevuje polonahá pana s dlouhými, mokkými vlasy. Moc pohanské svatyně byla zlomena až stavbou křesťanského kostelíka sv. Štěpána, typické ranně románské rotundy, kolem níž se tísnilo pohřebiště pro obyvatele vsi. Hojnost vody zajišťovala zdejším rolníkům prosperitu i v suchých letech. Významný pro jejich obživu byl zřejmě i chov ryb. Osada Rybníček, jejíž doškové chalupy byly rozloženy mezi oky tůní, je připomínána již roku 993 jako majetek břevnovského kláštera. Po nich se jako majitelé vystřídal řád německých rytířů a nakonec křižovníci s červenou hvězdou, které sem uvedla jejich zakladatelka sv. Anežka Česká. Je zřejmé, že církev se snažila mít trvalý dozor nad posvátnými prameny.

Mystičnost místa si uvědomoval i král Karel IV., a proto nechal vedle starobylé rotundy postavit nový gotický kostel, na který přenesl zasvěcení sv. Štěpánovi, zatímco do původní rotundy uložil ostatky římského kopiníka sv. Longina. Dopravil tím symbolické mysterium. Představte si posvátné Longinovo kopí v podobě paprsku, jenž odtud prochází rotundou sv. Kříže na Starém Městě přes Mosteckou věž ke Zlaté bráně chrámu sv. Víta. Tato příčka ukazuje azimut letního a zimního slunovratu; svatovítský směr je letní, longinovský (svatoštěpánský) je zimní.

Nás ovšem zajímá především voda. Potůček odtud směřoval do prostoru zvaného V Jámě, kde efektním vodopádkem padal

Vincenc Morstadt: Farní kostel sv. Štěpána
s okolím, 1825

do další tůně a podél dnešního Václavského náměstí vesele hrčel někam k Můstku, kde se vléval do dalšího potoka, který tekla dnešní ulicí Na Příkopech. V místech, kde tento potok lemoval hradby Starého Města, byl upraven do podoby obranného vodního příkopu s vyzděnými břehy. Na dnešní Národní třídě už oba spojené potoky pokračovaly k Vltavě přes přírodní korytem. Další vodoteče směřovaly k Vltavě přes Karlovo náměstí. Znalkyně pražských tradic a pověstí Popelka Biliánová píše o ponorných řekách, které se čas od času provalí do sklepů zdejších činžáků, neprozřetelně postavených v místě zasypaných tůní. Z pramenů u osady Sv. Štěpána na Rybníčku byl od roku 1348 veden jeden z nejstarších pražských veřejných vodovodů. Voda samospádem tekla dubovými „rúrami“ do kašen na níže položené trhy Koňský a Dobyččí.

Svatováclavské lázně

Myslím, že i leckterý Pražák by zůstal na rozpacích, kdybyste ho požádali, aby vás zavedl do těchto proslulých lázní. Snad by začal něco tušit, kdybyste mu napověděli, že se nacházejí poblíž vesniček Zderaz a Podskalí.

Ale ještě dříve, než tu vznikla první lidská obydlí, rostl v těchto místech jen hustý les, kam podle pověsti jezdíval s oblibou lovit kníže sv. Václav. Jednou prý v šeru hvozdu pod vysokou skálou spatřil tajemného bílého jelena, jenž udeřil kopýtkem do země – a na tom místě vytryskl z mechu pramen. Voda byla zázračná, výborná k pití a zejména ke koupelím, neboť zaháněla bolesti v kloubech a svalech při revmatismu a dně. Uctívané studánce se začalo říkat Pučka, neboť přímo pučela, klokotala a vířila, jako by se v ní voda vařila.

Na skalním ostrohu, pod nímž prýštila, byl někdy ve 12. století postaven kostel sv. Václava. Byl to prostý obdélný románský kostelík z kvádřikového zdiva, zakončený půlkruhovou apsidou. Měl hranolovou věž. Po hřebetě skály byly rozhozeny dřevěné chalupy vesničky, tvořící hospodářské zázemí hradu, jenž se tyčil na nejvyšším místě hřebene, takzvané Břežské skále, která spadala dvacetimetrovým srázem přímo do vod Vltavy. Skoro to vypadalo jako zmenšená verze Vyšehradu. Hrad, jenž snad měl podobu obytné věže (donjonu), si prý postavil oblíbený dvořan krále Vratislava I., jménem Zderaz. Tento hrdinný rytíř později padl při obléhání Brna.

Zdá se vám, že mluvím o nějakém jiném místě, které nemá s Prahou nic společného? Ne, opravdu jsme neopustili centrum Nového Města pražského. Brzy pochopíte, kam se tohle bájně a podle popisu nepochybně velmi romantické zákoutí podělo.

Opět jsme svědky zajímavé okolnosti: posvátný, léčivý pramen dostala pod svou kontrolu křesťanská církev. Maji-

telé věnovali osadu Zderaz řádu křižovníků, kteří si nedaleko svatováclavského farního kostelíku zbudovali klášter s kaplí sv. Petra a Pavla. Nebudu vás zatěžovat složitými zvraty dalšího stavebního vývoje, neboť tentokrát sledujeme především osudy pramenů. Je nepochybné, že také panovníci se o zázračné prameniště velmi zajímali. Král a císař Karel IV. v rámci založení Nového Města pražského zřídil u studánky Pučky první lázně; od počátku se jim říkávalo Svatováclavské. Jeho syn Václav IV. velmi rád pobýval na Zderazském hrádku, který si nechal goticky upravit. Kdo ví, jestli si vodou z Pučky neléčil častou kocovinu po proflámovaných nocích? Husitské války přinesly devastaci; jen kostel sv. Václava přežil bez úhony, neboť v něm sloužili kališníční kněží.

Po bitvě na Bílé Hoře získali pozemky mniši augustiáni a postavili si nový klášter, napojený přímo na kostel sv. Václava. Roku 1673 v něm našel azyl slavný malíř Karel Škréta, přehající před světskou spravedlností, neboť tento vztekoun, pijan a rváč zabil v souboji na kordy v Rytířské ulici svého soka, nizozemského malíře Ondřeje Oktavia Piera. V klášteře se ukrýval téměř rok, prý se dal na pokání a vytvořil pro zdejší kostel několik skvělých obrazů, z nichž většina je dnes v Drážďanské galerii.

V rámci reformy císaře Josefa II. byl klášter zrušen. Areál našel příznačné využití: adaptovali ho na věznici. Kostel sv. Václava se stal vězeňskou kaplí. Temný blok Svatováclavské věznice s řadami zamřížovaných oken od těch dob čněl nad Vltavou a svérázně doplňoval malebné panoráma Prahy jako jakési memento mori. Teprve od roku 1884 odtud byli vězni postupně stěhováni do nově postavené věznice na Pankráci.

Je s podivem, že za zády věznice skvěle prosperovaly Svatováclavské lázně. Na místě zbořeného klášterního špitálu, kde mniši léčili nemocné mimo jiné i zázračnou vodou z Pu-

čky, byla roku 1839 dokončena nová klasicistní lázeňská budova. Stala se centrem společenského života, koncertů, plesů a promenád. Kuchyně zdejší restaurace byla svými specialitami vyhlášena po celé Praze. Pramen se nacházel v rohu parkově upravené lázeňské zahrady, pod stylovým přístřeškem připomínajícím kapličku. Stála nad ním socha sv. Václava, uložená dnes v lapidáriu Národního muzea. Vývěr obsahoval vyšší množství kysličníku sírového, síran hořečnatý a vápenatý. Vodu nosívali zřízení v putnách do budovy, ohřívali ji a vlévali do koupacích van. Údajně pomáhala při únavě, pakostnici, osvědčovala se při bolestech hlavy a také jí léčili dnu.

Svatováclavské lázně – dobová fotografie
coby svědek pomíjejícího času

Do historie se Svatováclavské lázně natrvalo zapsaly 11. března 1848, kdy se ve velkém sále sešla slavná protestní schůze, která schválila petici k císaři a zvolila takzvaný „svatováclavský výbor“ jenž měl zastupovat České země při jednání s vídeňskou vládou. Tím započalo překotné revoluční dění, jež v červnu neblaze skončilo střelbou v ulicích.

Poté sláva lázní začala postupně upadat. Lázeňský park byl rozparcelován na stavbu nájemních domů, chátrající budova lázní zmizela v proluce mezi činžáky. Od roku 1867 v ní sídlil německý fyziologický ústav.

Na konci 19. století přišla neblaze proslulá „pražská asanace“, velkolepá, avšak nemilosrdná modernizace starého města, která možná přispěla k lepší hygieně, dopravě a úrovni života, ale současně nevratně vyhladila z povrchu země desítky malebných pražských zákoutí. Tehdy definitivně padla budova lázní (roku 1907), byla zbořena svatováclavská věznice a jen na poslední chvíli se milovníkům staré Prahy podařilo zachránit před bouráním protilehlé kostely sv. Václava a sv. Karla Boromejského, nyní sv. Cyrila a Metoděje (to je ten, co se v něm ukrývali atentátníci na Heydricha).

Poté zaduněly nad Prahou výbuchy náloží; zkušené lomaři odlámali vrchol Břežské skály i se zbytky hradní zříceniny a vytesali průkop, jímž propojili Karlovo náměstí s vltavským nábrežím. Dnes tudy vede Resslova ulice – a nás by vůbec nenapadlo, že to bývala kdysi slepá odbočka, končící skálou a uzavřená blokem trestnice. Úroveň původního terénu určují terasy, na nichž zůstaly stát uchované kostely.

Pamětníci vzpomínali, že se ještě řadu let po likvidaci osady, kláštera a lázní chodívalo s nádobami pro léčivou vodu do studánky Pučky; skrývala se prý v zarostlém koutě mezi ploty domovních dvorů pod chátrajícím přístřeškem.

Zajímalo nás, kam se poděla. Byli jsme ujištěni, že zázračná studánka sv. Václava, která vytryskla pod kopýtky bílého jelena, pořád prýští z hlubin země. Jenže už nechodí Pražanům na oči, z temnot se vynořuje a v temnotách opět mizí: odtéká potrubím do městské kanalizace.

MALÁ CHUCHLE

Z hektického ruchu v Resslově ulici, kde jsme dlouho hledali klidné zákoutí, v němž bych mohl vyprávět o posvátném jelenu svatého Václava, aniž by mě přerušoval hřmot projíždějících aut, jsme se přesunuli do skutečné lázeňské oázy ticha a klidu. Pravda, nic není dokonalé, i tady občas zahoukal vlak z nedaleké hlavní trati na Plzeň, ale přece jen to malebné náměstíčko, stíněné ze tří stran strmými lesnatými kopci, jako by nás vtáhlo do atmosféry lázeňského městečka z dob našich pradědečků.

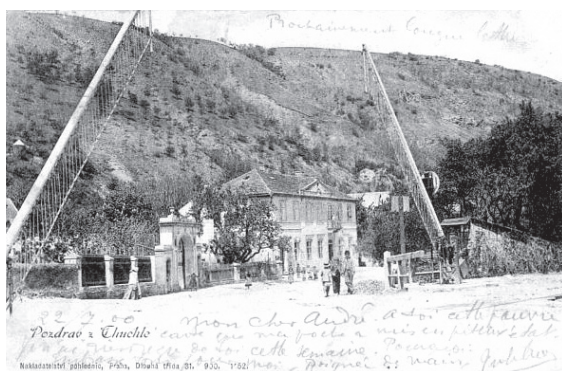
Jsmo v nejproslulejších pražských lázních, v Malé Chuchli. Jejich sláva dosáhla dokonce středoevropského vřhlasu a po určitý čas se stavěly do jedné řady s Teplicemi či Karlovými Vary. Jejich rozkvět se datuje od počátku 18. století, kdy zde nechal dr. Fuchs vystavět lázeňskou budovu. Léčení spočívalo v koupelích a pitných kúrách. Ve vodě je rozpuštěno značné množství uhličitánu vápenatého a hořčíku. V polovině 18. století byli majiteli lázeňského objektu cisterciáci ze Zbraslavského kláštera. Nejvíce se o zvelebení lázní zasloužil zbraslavský převor Theodor Schönfeld, proto bývaly nazývány též Theodorovy lázně. Získaly si velkou oblibu u Pražanů pro snadnou dostupnost z centra, krásnou polohu a příjemné procházky v okolí. Pravidelnou dopravu zajišťovaly vltavské parníky, po zbudování železnice sem v neděli směřovala veškerá pražská honorace. I to byl jeden z důvodů, proč poblíž sousední, kopcem oddělené Velké Chuchle, která původně vznikla jako průmyslová osada vápeníků, byla založena dostihová dráha.

Ale vraťme se do miniaturních chuchelských lázní, kde už nic nepřipomíná někdejší společenský ruch. A přesto si

zdejší vodu nechávala posílat do Vídně sama císařovna Marie Terezie a pila ji každé ráno nalačno. Polský šlechtic, jenž se tady vyléčil ze svých neduhů, postavil z vděčnosti v Chuchelském háji, na vrcholu kopce při staré cestě z Pražského hradu na Zbraslav, barokní kostelík sv. Jana Nepomuckého. Je od něj krásný výhled do vltavského údolí a na Zbraslavský klášter.

Co vlastně znamená to podivné, pradávné slovo „chuchel“ či „chuchle“? Býval to výraz pro smotek vláken. Zřejmě se vázal k členité deltě zdejšího potoka, který tvořil travertinové hrázky, kaskády, tůň... a směrem k Vltavě, do níž se vléval, zaplétal téměř nepřehlednou pavučinu stružek a koryt. Na ostrůvku mezi dvěma rameny potoka bývalo patrně pohanské obětiště pro ochranná božstva pramenů, později nahrazené křesťanským kostelíkem Narození Panny Marie. Ten byl několikrát poškozen vodními přívaly a znovu představován. Na samém počátku patrně byla prostá románská svatyně. Dnešní rokokový kostel byl postaven v 18. století na vysokých navážkách, které překryly základy jeho zbořeného gotického předchůdce. Potok byl od nové stavby oddělen ochrannou stěnou, aby ji nepodmílal; teče teď výše než chrám, což působí dost nezvykle. Chuchelský kostelík, nazdobený štukami jako sváteční perník, vykukuje ze zvláštní jámy, z nižšího stupně terasy pod náměstíčkem, které se rozkládá nad ním. Tyhle dvě skalní lavice, postavené nad sebou jako schody, vytvořil potok usazováním vápenitých sloučenin, takzvaných pěnoveců neboli travertinů.

Těsně při úpatí strmých vrchů, které podkovovitým obloukem ční nad Chuchlí, vznikl již někdy před koncem prvního tisíciletí našeho letopočtu biskupský dvorec. Už víme, že všechny bývalé pohanské svatyně u pramenů byly pod-

Malá Chuchle v roce 1900

robeny církevnímu dozoru. A Chuchle musela být velmi významná, když si ji vzali na starost přímo biskupové. Tehdy to bývalo osamělé pusté místo, dost daleko od Pražského hradu. Církevní hodnostáři tady hledali tiché ústraní k rozjímání a modlitbám, léčili si své neduhy – a sváděli boje s ďáblem!

Kanovník vyšehradský píše, že 19. ledna 1132 „stal se div nevidaný a velmi hrozný“. Biskup Menhart se zrovna chystal k spánku, když vtom se ozval ohlušující hřmot s dunivou ozvěnou „jako z jeskyně“. Sluhové utekli, biskup v krajní úzkosti vyskočil z postele a přitiskl se zády ke komínu. Vzápětí velký kus zřícené skály prorazil dvě zdi a rozdrtil lože biskupovo! Říkalo se, že ten balvan mrštil po biskupovi závistivý ďábel z Čertovy rokle. Pojďme se do té rokle podívat.

Cestou procházíme kolem klasicistního domu, jenž v roce 1840 vyrostl při mlýnském náhonu. Dodnes pod ním protéká štolou potok z výše položeného rybníčku od bývalého mlýna a pokračuje i pod náměstím až ke kostelu. Kolem ohradní zdi stoupá strmá lesní cesta do Chuchelského háje. Traduje se, že

na stejném místě rostl už před tisíciletími pohanský posvátný háj. Než se vnoříme do rokle, ještě se naposledy rozhlédneme po památkově chráněném souboru staveb na malém náměstíčku; je tu bývalý lázeňský hostinec, rovněž bývalá myslivna, přestavěná na Villu Maria a nazvaná podle německy píšící spisovatelky Marie Ossip, manželky přírodovědce dr. Lva Uherka. Umělkyně měla velkou slabost pro básníka Jaroslava Vrchlického, který u nich rád pobýval na letním bytě. Pod Čertovou roklí se skrývaly leckteré „nepřiznané“ vztahy, i když na vše přísně dohlížela Panna Maria, jejíž soška zdobí průčelí sousedního pozdně barokního domu. Tahle pohádková stavbička je skutečnou ozdobou náměstí, ale také nositelkou velkých tajemství. Našli bychom pod ní hluboké a velmi rozsáhlé sklepy, zasahující až pod uličku V Lázních a přilehlou stráň. Jsou částečně klenuté a částečně vylámané přímo ve skále. Bývaly v nich uloženy sudy vína? Kdo ví?

Rokle Čertova strouha se zařezává stále hlouběji a jejím kamenitým dnem se v dolní části prodírá Lázeňský potok, jeden z nejkratších na území Prahy (asi 600 metrů). Dnes již vyschlá rokle sestupuje z náhorních plání od Slivence a Holyně. Zatrneme nad skrytou silou zaniklého potoka, jenž tudy kdysi stékal, když spatříme v jeho korytě balvany, které přivalil.

Geologové potvrzují, že jde o nejmladší zlom ve vápencích Českého krasu a tlaky podzemního pnutí v něm ještě zvolna doznívají; d'ábelská energie se tady sráží s ochrannou mateřskou silou. Je zvláštní, když si uvědomíme, že v nitru Čertovy strouhy se skrývá pramen Panny Marie. Zřejmě jde o záměrnou symboliku dvou protikladných principů, které se navzájem vyrovnávají.

Hukot tryskající vody nás vede jako zvukový maják. Brzy spatříme stylovou dřevěnou lávku přes potok a naproti ní vyz-